

ŞƏBNƏM HACIYEVA
Bakı Dövlət Universiteti, Tarix
fakültəsinin əməkdaşı

Dissertant

E-mail: shabnam-haciyeva@rambler.ru

TÜRKİYƏ-ERMƏNİSTAN MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN AMİLİ

*Məqalə «Universitetdaxili 50+50 grant proqramı»
layihəsi çərçivəsində hazırlanmışdır*

Açar sözlər: Azərbaycan, Türkiyə, münaqişə

Ключевые слова: Азербайджан, Турция, конфликт

Key words: Azerbaijan, Turkey, conflict

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi başlayandan Türkiyə hər zaman Azərbaycanın müttəfiqi kimi çıxış etmişdir. Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən təcavüzə məruz qaldığı bir dövrdə Türkiyə kimi təbii müttəfiqə böyük ehtiyacı vardır. Azərbaycanın da Türkiyənin xarici siyasətində əlahiddə yeri vardır. Bu yerin özünəməxsusluğu Azərbaycan əhalisinin etnik-mədəni qohumluğu, ölkəmizin coğrafi və geostrateji mövqeyi, habelə geosiyasi üstünlükləri ilə bağlıdır.

Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin pisləşməsinə səbəb Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünə etiraz olaraq və ermənilərin “soyqırım” iddiaları səbəbi ilə Türkiyənin Ermənistanla sərhədlərini bağlaması olmuşdur.

Azərbaycan və Türkiyənin ortaq problemi olan ermənilərdən danışarkən ilk növbədə ermənilərin əsl tarixi məsələsinə diqqət yetirmək zərurəti meydana çıxır. Son iki əsrdə ermənilər havadarlarının köməyi ilə böyük köç halında indiki Qafqaza, Şimali və Qərbi Azərbaycan ərazisinə köçürülmüş, özlərinə yer elədikdən sonra yerli əhalini “yuxarıların” köməyi ilə sıxışdırmış, Azərbaycan torpaqları hesabına “Ermənistan dövləti” yarada bilmiş və beləliklə “türksüz ermənistan” yaratmağa nail olmuşlar. Qara dəniz, Aralıq və Xəzər dənizi arasındakı əfsanəvi “Böyük Ermənistan” xülyasını ermənisayağı üsulla zaman-zaman gerçəkləşdirmək məqsədilə vahid proqram əsasında fəaliyyət göstərirlər.

Ermənistanın Azərbaycan və Türkiyəyə qarşı məkrli siyasətinin tarixi kökləri erməni tarixinin bəzi məsələlərini nəzərə almağı zəruri edir. Bu təcavüzkarlıq siyasəti erməni tarixinin mahiyyətindədir. Məhz buna görə də beynəlxalq və daxili vəziyyətin imkan verdiyi tarixi şərait yaranan kimi ermənilər xəyanətkar niyyətlərini reallaşdırmaq üçün bütün vasitələrdən istifadə etmişlər. “Erməni məsələsi” adlandırılan məsələnin meydana gəlməsini də təsadüfi hesab etmək olmaz. Çünki “Qarabağ məsələsinə” “erməni məsələsi”nin bir hissəsi kimi baxılmalıdır. “Erməni məsələsi” isə “Şərqi məsələsi”nin bir hissəsidir. Rusiyanın Şərqi siyasətinin çox dərin və tarixi kökləri vardır.

Rusiyanın xarici siyasətinin ana xəttinə çevrilən “Şərqi məsələsi” XVIII əsrin II yarısında rəsmən daxil edildi və beynəlxalq münasibətlər sisteminə bir problem kimi əlavə olundu. Beləliklə, XVIII əsrin sonlarından etibarən “Şərqi məsələsi” rəsmi ideoloji və diplomatik bir problemə çevrilir. “Şərqi məsələsi”ni Rusiya, İngiltərə, Fransa və Avstriya dövlətləri yaratmışdılar. Ancaq başlıca maraqlı tərəflər Rusiya və İngiltərə idi.

Rusiya imperatoru I Pyotr xarici siyasət məsələlərini işləyib hazırlayarkən Boğazlar məsələsinə, isti dənizlər məsələsinə, İstanbulun ələ keçirilməsinə və bütövlükdə “Şərq məsələsi”nə xüsusi diqqət verirdi ki, bu məsələnin öz xeyrinə həllində erməniləri öz tərəfinə çəkmək üçün yollar axtarırdı. Bilirdi ki, erməniləri vədlər hesabına ələ almaq çox asandır.

“Şərq məsələsi”nin əsas hədəfi orta əsrlərin ən qüdrətli dövləti olan Osmanlı imperatorluğuna qarşı çevrilmişdir. Xüsusilə XIX yüzilliyin ortalarında baş verən Krım müharibəsində Osmanlı dövlətinin tarixi qələbəsi həm Şərqdə, həm də Avropada qüvvələr nisbətini Türkiyənin xeyrinə xeyli dəyişdi və Vyana konqresindən sonra dövlətlər arasında yaranmış balans ciddi təsir göstərdi. Bu nisbət Rusiyanın xarici siyasət nüfuzuna zərbə vurdu, beləliklə Balkanlarda üstün hüquqlarından məhrum edildi.

“Şərq məsələsi”ni ərsəyə gətirənlər onun həlli üçün müxtəlif yollar axtarırdılar. Bu baxımdan Rusiya və Qərb dövlətləri öz mənafeələrinə uyğun olan “Kipr problemi”ni, “erməni məsələsi”ni gündəmə gətirmişlər. Onların sırasında “erməni məsələsi”ni daha çox qabardılaraq beynəlxalq problemə çevrilmişdir. “Şərq məsələsi”nin tərkib hissəsi olan “erməni məsələsi”nin meydana gəlməsi guya ki, onların Türkiyədə və Azərbaycanda acınacaqlı durumları ilə əlaqədar idi.

V. Qurko Kryajin Böyük sovet Ensiklopediyası üçün yazdığı “erməni məsələsi” məqaləsində “erməni məsələsi”ni “Şərq məsələsi”nin bir hissəsi adlandırmaqla, “erməni məsələsi”nin mahiyyətinə iki nöqteyi-nəzərdən baxılmasını zəruri hesab edir: “Zahiri mahiyyət: böyük dövlətlər Türkiyəni daha asanlıqla istismar etməkdən ötrü onun mərkəzdənqaçma qüvvələrini gücləndirməyə, beləliklə, ölkəni zəiflətməyə çalışırdılar. Daxili mahiyyət: öz burjuaziyasının rəhbərliyi altında ermənilər milli müqəddəratın müstəqil təyin edilməsi uğrunda, elə siyasi-iqtisadi amillər əldə olunması uğrunda mübarizə aparırdılar ki, bu amillərin təsiri altında burjuaziya sərbəst inkişaf edə bilsin” (1.s.51).

“Erməni məsələsi”nin zəmini hələ XVIII əsrdə, Konstantinopolun maliyyə aristokratiyası erməni millətinə rəhbərlik etməyə başlayanda yaranmışdır. Beləliklə, sırf iqtisadi zəmində kəskinləşən Erməni məsələsi “böyük dövlətlərin” – Rusiyanın və İngiltərənin faciəli müdaxiləsi nəticəsində daha da mürəkkəbləşdi. Rusiya ticarət-sənaye kapitalının Qara dənizi, Bosforu və Dardaneli zəbt etmək səyi “xristianları müsəlman Türkiyəsinin zülmündən xilas etmək uğrunda mübarizə” şüraları ilə pərdələnirdi; milli-siyasi müqəddəratı müstəqil təyin etmək məqsədi ilə bu şüarlardan istifadə edəcəyinə ümid bəsləyən erməni burjuaziyasının əksəriyyəti nəinki özü Rusiya istiqamətini götürdü, üstəlik, Türkiyə Ermənistanı erməniləri arasında həmin istiqamətdə təşviqat aparmağa başladı. Bu mövqə Türkiyə hökumətinin erməni burjuaziyasına münasibətini kəskin şəkildə dəyişdi, halbuki 1877-ci il müharibəsində hökumət erməni burjuaziyasını nəinki təqib eləməirdi, əksinə, hətta adli-sanlı ermənilərin böyük dövlət vəzifələri tutmalarına şərait yaradırdı. Türkiyə ilə sülh şərtlərinin müzakirəsi zamanı Rusiya ermənilərinin Qafqaz canişini böyük knyaz Mixail Nikolayeviçə məktub göndərməsi və patriarx Nerses başda olmaqla Türkiyə ermənilərinin rəsmi müraciət etməsi - onların Rusiyadan kömək istəməsi bu münasibətləri daha da kəskinləşdirdi. Rusiya həmin müraciətdən istifadə edərək San-Stefano sülh müqaviləsinə 16-cı paragrafı saldı. Bu paragrafa görə Türkiyə erməni vilayətlərində dərhal lazımı islahatlar keçirməli idi, həmin iş görülənədək rus qoşunları Asiya Türkiyəsində işğal etdikləri torpaqları öz əllərində saxlamaqda davam edirdilər.

Çar Rusiyasının “özlərini onun himayədarlığına vermiş ermənilərin yaşadığı dağlıq ərazilərə möhkəm qədəm basmaq” cəhdi Yaxın Şərqdəki əsas rəqibi – İngiltərə tərəfindən qətiyyətlə dəf edildi. Berlin Konqresində İngiltərə göstərilən 16-cı paragrafın yeni maddə (Berlin Traktatının 61-ci maddəsi) ilə əvəz edilməsinə nail oldu. Bu maddə Türkiyə hökumətinin er-

məni əyalətlərində lazımi islahatlar keçirməyə borclu olduğunu təsdiq edirdi, lakin həmin islahatların keçirilməsi üzərində nəzarəti təklikdə Rusiyaya yox, Berlin Konqresinin iştirakçısı olan altı böyük dövlətdən ibarət "birliyə" verirdi.

Böyük dövlətlərin maraqları əsasında ortaya çıxan "erməni məsələsi"nin başlıca mahiyyəti belədir ki, ermənilər sübut etməyə çalışırlar ki, guya Şərqi Anadolu ermənilərin ana vətənləridir, onlar burada əhalinin çoxluğunu təşkil edirlər və 1915-ci ildə Osmanlıda ermənilərin köçürülməsi deyil, qətləminə baş vermişdir. Məsələnin əsl mahiyyəti isə bundan ibarətdir ki, Qərbi Avropa ölkələri və Rusiya xarici siyasət strategiyasında üstünlüyü ələ keçirmək üçün XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində "erməni məsələsi"dən istifadə edirdilər. Öz növbəsində Rusiya hakim dairələri Balkanlarda və Şərqdə üstünlüyü ələ almaq üçün "erməni məsələsi" deyilən kartdan istifadə edir və hətta Türkiyə torpaqlarında "Türkiyə Ermənistanı" yaratmağı vəd edirdilər. Bu vəddən həvəsə düşən ermənilər Türkiyə vilayətlərində qanlı aksiyalar törətməyə, Birinci Dünya müharibəsi başlanan kimi öz planlarını həyata keçirməyə başladılar. Ermənilər sürətlə silahlanır və türk kəndlərini amansızcasına yandırır, əhalini faciəli şəkildə qırırdılar. 1915-ci ilin martında Vanda erməni üsyanı başlandı, ermənilər 3 min nəfərdən çox türkün üzərinə benzin tökərək yandırdılar, Van vilayəti ermənilərin əlinə keçdi.

Ancaq erməni silahlı dəstələrinin türklərə vurduğu ağır zərbələr və günahsız türk əhalisinin kütləvi məhv edilməsi, habelə ermənilərin yaşadıkları bu dövlətə xəyanəti Türkiyə dövlətini ciddi qərarlar qəbul etməyə məcbur etdi. Buna görə də 1915-ci il 24 apreldə Türkiyənin daxili işlər naziri Tələt paşa İstanbul və digər şəhərlərdə erməni komitələrinin təcili bağlanması və millətçi erməni rəhbərlərinin həbsi və sənədlərinin müsadirəsi haqqında əmr verdi və 600 nəfər həbs edildi. Bundan sonra 1915-ci il mayın 30-da döyüş bölgəsində yerləşən ermənilərin daha təhlükəsiz yerlərə köçürülməsi barədə çox ədalətli və humanist bir fərman da verildi (2.s.104-105).

1916-cı ilin aprelinə qədər rusların və ermənilərin birləşmiş ordusu Şərqi Anadolunun böyük bir hissəsini – Trabzonu, Ərzurumu, Maşı, Bitlisi, Vanı ələ keçirdilər. İngilislər Qarsı işğal etmiş, fransızlar isə Adananı və Kilikiyanı tutmuşdular. Osmanlı dövləti 1918-ci ildə Türkiyə üçün ağır nəticələnən Mudros müqaviləsi ilə cahan müharibəsindən çıxdı. Və nəhayət 1923-cü ildə Osmanlı dövlətinin tarixində Atatürkün rəhbərliyi ilə siyasi zəfər olan Lozanna müqaviləsi imzalandı, nəticədə əcnəbi hökmranlığının bütün əsasları məhv edildi. Ən mühümü isə bu müqavilədə ermənilərə aid heç bir maddə nəzərdə tutulmamışdır. Erməni daşnakları və təbliğatçıları dəfn edilmiş "erməni məsələsi"ni XX yüzilliyin 80-ci illərinin ortalarında başqa bir adla – "Qarabağ problemi" adı ilə yenidən meydana atdılar. "Qarabağ problemi"nin ortaya atılmasında Mərkəzin də xüsusi maraq dairəsi olmuşdur. SSRİ tərəfindən qızıqdırılan "Qarabağ problemi" on minlərlə günahsız insanların kütləvi məhvinə, yüzminlərlə insanın qaçqına çevrilməsinə, minlərlə şəhər və kəndin məhvinə, milyardlarla maddi ziyanlara, analoqu olmayan mənəvi sarsıntılara səbəb olmuşdur.

Qədim və zəngin tarixə, strateji mövqeyə və münbit əraziyə malik olan Azərbaycan tarix boyu böyük dövlətlərin diqqət mərkəzində olmuşdur. Özünün coğrafi mövqeyinə görə Qafqazın geostrateji bölgəsində yerləşən və tarixən Şərq ilə Qərbin, Şimal ilə Cənubun mərkəzində dayanan Azərbaycan Avroasiya məkanında mühüm ticarət mərkəzlərindən biri idi. Belə qiymətli xəzinəni ələ keçirməkdə maraqlı olan dövlətlər erməni kartından istifadə etmişlər. Nəticədə tarixi ədalətsizliyə yol verən və Azərbaycan xalqının iki yerə parçalanmasını reallaşdıran Gülüstan və Türməncay müqavilələri böyük faciələrə səbəb oldu. Türkmənçay müqaviləsinin 15-ci bəndinə uyğun olaraq xaricdə yaşayan ermənilərin Qafqaza, xüsusilə Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi işinə başlandı. 1818-1830-cu illərdə İrandan 40 min, Türkiyədən 84

mindən çox erməni Zaqafqaziyaya köçürüldü. Köçürülən ermənilər isə yerli azərbaycan əhali-sini getdikcə sıxışdırmağa başladı. Rusiya imperatoru I Nikolay ermənilərin köçürülməsinə nəinki şərait yaratdı, həm də 1828-ci ildə tarix boyu erməni siyasətçilərinin arzusunda olduğu “erməni vilayəti”nin yaradılması haqqında fərman verdi. Həmin fərmana görə İrəvan və Naxçıvan xanlıqları ləğv edildi, tarixi Azərbaycan torpaqları olan İrəvan və Naxçıvan xanlıqları və Ordubad dairəsi hesabına “Erməni vilayəti” yaradıldı. Beləliklə də ermənilər azərbaycanlılara qarşı təcavüzkarlıq və terror siyasətlərini davam etdirmək üçün daha böyük fürsət əldə etdilər.

Ermənilər terror əmliyyatlarına 1896-cı il avqustun 26-da başlamış və bu günə qədər on minlərlə türk-müsəlman soydaşlarımızı məhv etmişlər (3.s.49). Ermənilər XX yüzillikdə türk-müsəlman xalqına qarşı 1905-1906-cı illərdə, 1917-1920-ci illərdə, 1948-1953-cü illərdə, 1988-1993-cü illərdə soyqırımlar törətmişlər. Və nəhayətində “Qarabağ problemi” məsələsini gündəmə gətirərək qədim Azərbaycan torpaqlarının 20%-ni işğal ediblər.

Dağlıq Qarabağ probleminin kökləri qədimə, daha doğrusu XVIII əsrə qədər uzanır və daha qədimə getmir. Çünki ermənilər Qarabağda farsların məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində İran yaylası və Anadoludan köçürülərək məskunlaşdırılmışlar. Tədricən çoxalan ermənilər ərazi iddiası ilə də çıxış etdilər. Hələ Qarabağ xanlığı dövründə onlar separatçı fəaliyyət göstərərək xanlığa xarici qüvvələrin yürüşlərini təşkil edirdilər. Qarabağ xanlığı Rusiya tərəfindən işğal olunduqdan sonra buraya, həmçinin İrəvan, Naxçıvan ərazilərinə ermənilərin köçürülməsi intensivləşdi. Hətta Türkmənçay müqaviləsinə bu prosesi rəsmiləşdirən bəndlər də daxil edildi. XX əsrin əvvəllərindən isə ermənilər Qarabağ, İrəvan və Naxçıvan torpaqlarına real iddialarla çıxış etdilər, İran və Rusiyadan güclü dəstək gördülər. 1918-ci ildə bu məqsədlə Azərbaycanın hər yerində soyqırım törədildi. Məqsəd "Dənizdən Dənizə Böyük Ermənistan" yaratmaq idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurulduqdan sonra qədim türk-Azərbaycan torpağı İrəvanın təzyiqlər nəticəsində ermənilərə güzəştə gedilməsi ilə zahirən hər şey düzəldi. Sovetlər dövründə Zəngəzur və Göyçə də ermənilərə verildi. Beləliklə Rusiya və İran nəinki öz məqsədinə çataraq Türkiyə və Azərbaycanı ayırdı, həmçinin Naxçıvanı da Azərbaycandan qopardı.

Ermənilərin türklərə qarşı siyasətinin obyektiv araşdırıcısı Amerikalı Samuel A. Wems “Ermenistan terörist ”Hiristiyan” ülkenin sırları” kitabında bu məsələyə daha da aydınlıq gətirərək yazmışdır: Qarabağda erməni ordusunun başçısı Nakachatikianın İrəvana hesabatından: “Qarabağ üzərindəki idarəetmənin ələ keçirilməsi vacib şərtidir və bu yolla Azərbaycanın Türkiyə ilə birləşməsinə əngəlləmək mümkün olacaqdır, strateji baxımdan Qarabağın ələ keçirilməsi böyük bir uğurdur, bu Zəngəzurun əldə saxlanması üçün bir təminatdır. Ordubad torpaqlarını da ələ keçirməklə Zəngəzurun Naxçıvan yönündəki mühafizəsi də təmin ediləcəkdir. Beləliklə, Naxçıvan Azərbaycandan ayrılacaq və o torpaqların yenidən ələ keçirilməsi üçün uyğun şərtlər yaradılacaqdır” (4.s.307).

Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarına təcavüzü ilə bağlı 1993-cü il aprelin 1-də Türkiyə Ermənistandan tələb etmişdir ki, Azərbaycana qarşı təcavüzkar əməllərini dayandırsın və öz qoşunlarını onun ərazisindən çıxarsın. Qeyd edək ki, Kəlbəcərin işğalından sonra Türkiyənin təhriki ilə 6 aprel 1993-cü ildə BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının iclasında Ermənistan–Azərbaycan ilə bağlı TŞ-nin bəyanatı qəbul olunub. Bu Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqları ilə bağlı qəbul edilmiş ilk sənəd idi. Formalaşmış şəraitdə Türkiyə hökuməti Azərbaycan torpaqlarını işğal etdiyi üçün Ermənistan ilə sərhədlərini bağlamışdır və bunun açılmasının yalnız işğal olunmuş torpaqlar azad olunduqdan sonra mümkün olduğunu bəyan etmişdir. Eyni zamanda Türkiyə Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi əməliyyatları gücləndirməsilə əlaqədar Ermənistana yardımını dayandırdığını bildirmişdir.

1993–cü ilin iyulun 25–də Türkiyə hökuməti işğal edilmiş Azərbaycan torpaqlarının boşaldılması üçün BMT və ATƏT kimi beynəlxalq təşkilatlara müraciət edilməsi haqqında qərar qəbul etmişdir. Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsində Türkiyə hər zaman Azərbaycanın müttəfiqi kimi çıxış etmişdir.

Məlumdur ki, həm Azərbaycanda, həm də Türkiyədə sırf dövlət maraqlarını önə çəkənlər belə, çox vaxt qarşılıqlı olaraq digər ölkəni əsas strateji müttəfiq kimi təqdim edirlər. İki ölkənin ictimaiyyətləri bir birinin problemlərinə və bayramlarına ən yüksək həssaslığı göstərirlər. İctimai rəydə ən yüksək sevgi Azərbaycanda Türkiyəyə, Türkiyədə isə Azərbaycandır.

Ankara İrəvanla münasibətlərin bərpa olunmasına Dağlıq Qarabağ probleminin beynəlxalq normaları çərçivəsində tənzimlənməsi və eyni zamanda Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll olunması rakursunda yanaşır. Türkiyə rəsmiləri bir neçə dəfə bu məsələyə toxunublar ki, Ermənistanla münasibətlərin normallaşması bu və ya digər mənada Ermənistan və Azərbaycan arasında münasibətlərin sadə bir müstəvi üzərində yüklənməsinə, həm də Qarabağ probleminin həllinə yönəlib.

Türkiyə və digər ölkələrin mediasında Türkiyə-Ermənistan sərhəd məsələsinin həlli ilə bağlı müxtəlif yazılar dərc olunur, ekspertlər müxtəlif fikirlər səsləndirirlər. Türkiyə rəsmiləri Ermənistanla danışıqların Qarabağsız baş tutmayacağını desələr də, ermənilər bu danışıqlarda Qarabağın ilkin şərt kimi irəli sürülməsinə qarşı çıxırlar. Bunu prezident Serj Sarkisyanın və digər erməni rəsmilərinin bəyanatlarından da görmək olar. Lakin artıq Sarkisyan hakimiyyəti başa düşür ki, Dağlıq Qarabağla bağlı danışıqlar prosesini uzatmaq onun xeyrinə deyil. Bir çox ölkələr faktiki olaraq Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüz etdiyini etiraf etməyə başlayıblar. Ermənistan mətbuatının yazdığına görə, Sarkisyan hökuməti münaqişəni uzatmaqla ölkəni beynəlxalq proseslərdən təcrid edir. Rusiyanın bir əyaləti kimi öz obrazını yaradan Ermənistan Cənubi Qafqazın əsas iqtisadi layihələrindən də məhrum olub. Bununla yanaşı, onlar Türkiyə ilə münasibətlərin düzgün qurulmamasında da mövcud rejimi günahlandırırlar. Beynəlxalq aləmin təzyiqi və siyasi-iqtisadi dövlət maraqları sərhəd məsələsinin gündəmə gəlməsinə səbəb olmuşdur. Xüsusən Türkiyənin Avropa Birliyinə üzvlüyünə Ermənistanla sərhədlər məsələsinin maneə olduğunu düşünənlər, birliyə inteqrasiya istiqamətində onlara qarşı dövlətlərin güzəştə getməməsinin başlıca səbəbini bunda görürlər. Xatırladaq ki, Türkiyənin Avropa ailəsinə qəbul edilməsinə qarşı çıxış edən ermənipərəst Fransa bəhanə kimi Türkiyənin başqa mədəniyyətə, başqa yaşam tərzinə və başqa inanca malik olmasını göstərir.

Nüfuzlu "Washington Times" qəzetinə müsahibə verən Fransanın keçmiş prezidenti Valeri Jiskar Destyənə görə, Türkiyənin Ermənistanla sərhədləri açması onun Avropa Birliyinə üzvlüyü məsələsində Fransanın mövqeyinin yumşaldılması üçün əlverişli addım ola bilər.

Problemə Türkiyənin öz maraqları var kontekstindən yanaşanlar Azərbaycan amilindən daha mühüm olaraq Türkiyənin iqtisadi maraqlarını önə çəkirlər. Bəzi iş adamları və ictimai-siyasi xadimlər XXI əsrin İpək Yolu layihəsinin Türkiyə üçün vacibliyini qeyd edirlər. XXI əsrdə Türkiyənin Avropa və Asiyada reallaşdırılan enerji kəmərlərinə ev sahibliyi etməsini əsas götürənlər Şərqlə Qərb arasında koridoru olmaq üçün Ermənistanla sərhədləri açılmasının "vacibliyini" vurğulayırlar. Bu iddialarla paralel olaraq siyasi xadimlərin bəziləri sərhədlər açılacağı təqdirdə bölgədə Rusiyanın nüfuzunun azalması məsələsinə toxunmaqla Türkiyə ilə yaxın bölgədə inşa edilən atom zavodunun neytrallaşdırılacağını bildirlər. 2001-ci ilin mayında Rusiya-Ermənistanla birgə hava təlimlərinin Türkiyə sərhədləri yaxınlığında aparılması və bölgədə S-300 V tipli uzaqvuran ballistik raketlərin yerləşdirilməsini əsas kimi göstərənlərin fikrincə, Ermənistanla sərhədləri açmaqla Türkiyə gələcək "təhlükədən" yaxa qurtara bilər.

Lakin Azərbaycan ilə münasibətlərin pozulması iki ölkəyə qardaş xalq olaraq zərər vuracağı danılmaz faktdır. Eyni zamanda Azərbaycanda bir çox istiqamətdə, xüsusən iqtisadi sahədə maraqları olan Türkiyənin Azərbaycan əlaqələrinin itirilməsi Türkiyəyə hansı itkilərlə başa gələcəyi isə göz qabağındadır. Türkiyə qaza olan tələbatını ödəmək üçün Bakı-Tbilisi-Ərzurum xətti ilə qaz ixracını artırmaqla bağlı Naxçıvan razılaşmasına, NABUCCO layihəsinə, BTC anlaşmasına, Türkiyə-Azərbaycan iqtisadi münasibətlərinə yenidən baxılması Türkiyəyə yaxşı nəticələr vəd vermir. Türkiyənin Azərbaycanın Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarının istismarı və nəqlindəki mühüm rolunun minimuma endirilməsi onun çox itkiyə məruz qalmasına səbəb ola bilər.

Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin pozulmasına səbəb Azərbaycan amilindən öncə erməni faktorunun özüdür. Məhz “erməni məsələsi”nin Azərbaycan və Türkiyənin ortaq problemi olması qardaş xalqların eyni zamanda hər iki ölkənin öz siyasi maraqları baxımından da müttəfiqliyini zəruri edir.

ƏDƏBİYYAT

- 1.V.Qurko Kryajin "Böyük Sovet Ensiklopediyası". Moskva, 1926.
- 2.Xəqani Məmmədov, Nuru Məmmədov. Türkiyədə və Azərbaycanda erməni millətçilərinin cinayətləri. Bakı. Elm. 2006. səh.215.
3. Seyidağa Onullahi. Erməni millətçiləri və İran. Bakı. 2002.
- 4.Samuel A. Wems. Ermenistan terörist "Hiristiyan" ülkenin sırları. İstanbul. 2006. səh.390.
- 5.Sani Hacıyev. Türkiyə- Rusiya münasibətləri və erməni terroru. Bakı. 1998.
6. Anar İsgəndərli. "Azərbaycan həqiqətləri". Bakı. "Elm və Təhsil". 2012. səh.228.
7. Boran Əziz. Xocalı soyqırımı. Bakı. 2008. səh.223.
- 8.Sebahattin Şimşir. Azerbaycanda Kızıl soyqırım. İstanbul. 2011. səh.204.
- 9.В.Л.Величко. Кавказ. Русские дело и международные вопросы. С.-Перетбург, 1904.
- 10."Xalq" qəzeti.
- 11."Zaman" qəzeti.
- 12.www.mfa.gov.az

ШАБНАМ ГАДЖИЕВА

*Сотрудница Исторического факультета
Бакинского Государственного Университета
Диссертант*

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ФАКТОР В ТУРЕЦКО-АРМЕНСКОЙ ОТНОШЕНИЯХ

Армянский вопрос вышел на международную арену как составная часть “Восточной политики” и большие государства, использовали его для реализации своих захватнических действий. Одним из основных идей “Восточного вопроса” было образование за счет турецких земель буферной армянской республики.

Продолжением “Армянского вопроса” в дальнейшем стала выдуманная “Карабахская проблема”, которая закончилась захватом 20% Азербайджанских земель.

В 1993 году, по причине настаивания Еревана признания «армянского геноцида» в мире и оккупации армянских вооруженных сил Азербайджанских территорий турецко-армянская граница была закрыта.

SHABNAM HAJIYEVA

*Baku State University, the employee of the
faculty of History
Candidate for a degree*

AZERBAIJAN FACTOR IN TURKISH-ARMENIAN RELATIONS

Armenian problem generated as the part of “Eastern problem” and great states had used it for realising their aggressive aims.

One of the main cores of Eastern problem was creating Armenian buffer state with Turkey's lands.

Later “armenian issue” was accepted as inventing “Kharabag problem” and concluded with occupying 20% of Azerbaijan lands.

As a result of Yerevan's claims knowing “Armenian genocide” in the world and occupying Azerbaijani territories by Armenia Armed Forces Turkey-Armenia boundaries have been closed.

Rəyçilər: t.e.n. S.F.Ruintən, t.e.d.İ.M.Məmmədov

BDU-nun Türk xalqları tarixi kafedrasının 19 fevral 2013-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülüb (protokol №7).